

La Maternitat d'Elna

Proposta de lectura recomanada *La Maternitat d'Elna* (Ara Llibres) i altres activitats didàctiques relacionades

- segon cicle d'ESO
- Batxillerat

Index

1.- La Maternitat d'Elna, més que un llibre	3
2.- La Maternitat d'Elna en els IES i escoles	9
3.- Context històric	17
4.- Elisabeth Eidenbenz	36
5.- Proposta pedagògica i didàctica	43
6.- Proposta activitats transversals	55
7.- Fonts documentals, videogràfics i bibliografia	61

1.- La Maternitat d'Elna, més que un llibre

llibre: *La Maternitat d'Elna*

editorial: Ara Llibres

(30.000 exemplars venuts)

Sinopsi:

El 26 de gener de 1939, Barcelona va caure en mans dels franquistes. La guerra estava perduda. Començava l'exili. Era la fugida d'un país sencer, més els milers de refugiats de tots els racons de l'Estat espanyol que s'havien refugiat a Catalunya al llarg de la guerra fugint de l'exèrcit franquista.

La immensa majoria d'exiliats van ser internats per l'Estat francès en els oficialment denominats "camps d'acollida", veritables camps de concentració sense cap condició sanitària, vigilats per tropes senegaleses. El fred, la mala alimentació i la deixadesa dels oficials al càrrec, van afegir a la pena de l'exili penalitats inhumanes.

Tot i així, la vida continuava i nombroses dones que estaven embarassades, tancades en aquells camps, donaven llum en pèssimes condicions a les cavalleries de l'exèrcit francès a Perpinyà, o directament en la sorra de la platja d'Argelers. La mortalitat infantil en aquelles condicions era d'un 95%.

Davant aquesta situació, una jove mestra suïssa provinent d'una associació d'ajuda humanitària, va organitzar una maternitat a la petita població d'Elna, per aixoplugar a les parteres i els seus nadons..

El seu nom, Elisabeth Eidenbenz. La seva tasca va permetre sobreviure a 597 nadons que van néixer sota la seva tutela, salvant-los d'una mort segura.

versió butxaca

versió tapa dura

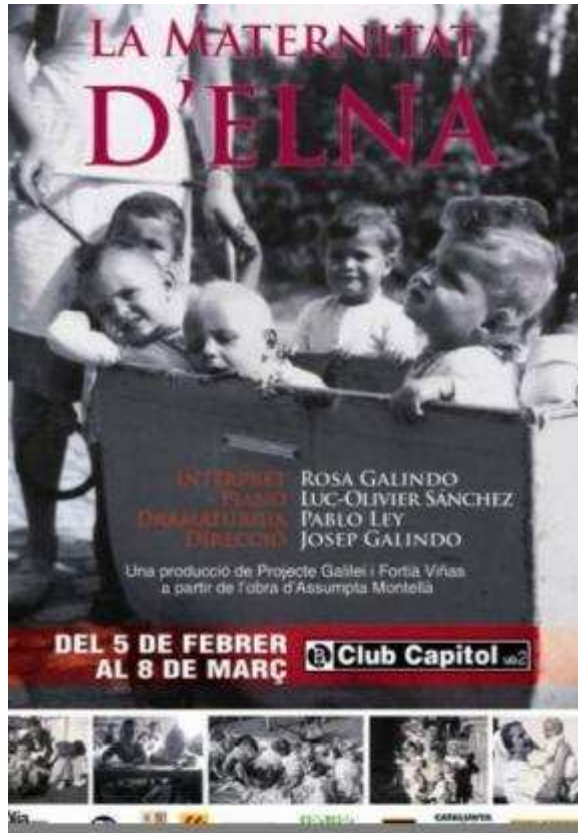
ressò mediàtic i social

El llibre *la Maternitat d'Elna*, publicat el 2005, inicialment només tenia l'aspiració de ser llegit, però la història ha desbordat totes les previsions convertint-se en un fenomen social. Nenes que es diuen Elna, noms de carrers que porten el nom de Maternitat d'Elna, etc.

trobada d'Elnes Parc de la Ciutadella 8-6-2008

la Maternitat d'Elna en teatre

D'aquesta història s'ha fet un projecte teatral a càrrec de la Companyia Galilei. S'ha representat amb un gran èxit de crítica i públic al Teatre Capitol de Barcelona, i tenen gira programada amb aquesta obra per tot Catalunya fins l'any 2010

la Maternitat d'Elna en cinema

Actualment hi ha en marxa un gran projecte cinematogràfic conduït per la productora Mediapro. La seva pel·lícula de ficció basat sobre els fets reals de la Maternitat d'Elna comptarà amb un repartiment d'actrius internacional i amb el pressupost més important de la indústria cinematogràfica espanyola a dia d'avui.

El seu ressò mediàtic es preveu importantíssim.

La seva estrena en les cartelleres es preveu per abril del 2010

Jordi Galceran i Lluís Arcarazo, guionistes del projecte cinematogràfic, amb Elisabeth Eidenbenz a la seva casa de Viena

peregrinació fins a Elna

L'alcalde del municipi d'Elna, a la Catalunya Nord, va comprar la casa l'any 2006, perquè fos de titularitat municipal.

Des d'aleshores hi ha una autèntica peregrinació de persones i col·lectius que volen conèixer de prop l'espai físic on van succeir els fets de la Maternitat d'Elna.

Col·lectius de dones, de gent gran i jubilats, IES i escoles, polítics o persones anònimes a títol individual, han convertit la Maternitat d'Elna en una visita obligada quan ressegueixes camins d'exili.

Segons dades de l'ajuntament d'Elna, el promig de visites amb autocars (col·lectius varis i IES) és de 20 al mes.

El President Benach visitant la Maternitat d'Elna

diversos col·lectius a la Maternitat d'Elna

2.- La Maternitat d'Elna en els IES i escoles

per què és tan important explicar la nostra història als alumnes?

El meu oncle tenia un pòster del Guernika de Picasso a la seva habitació, i jo m'havia acostumat a veure'l.. Però un dia a classe ens van explicar la Guerra Civil i el professor va posar a la pantalla una fotografia del quadre. Aleshores vaig saber que aquell pòster realment volia explicar el bombardeig de Guernika.

(Lluís, alumne 3º ESO IES Tarragona)

A vegades costa trobar la fórmula per explicar als alumnes la nostra història més recent: la Guerra Civil i l'Exili Republicà.

Sovint cal emfatitzar que mirar enrere no és només un gest sentimental o reivindicatiu per donar veu als silenciats.

També cal revisar el passat perquè ells, les noves generacions, tenen tot el dret a saber el que va succeir.

Nosaltres tenim el deure de transmetre tots els elements informatius i facilitar les eines d'interpretació necessàries perquè els alumnes arribin a les seves pròpies conclusions, tot analitzant els fets històrics amb la màxima rigorositat.

Només així entendran moltes coses del present i sobretot, podran construir un futur sense els errors d'aquella etapa, per assolir una societat més justa i solidària.

la nostra Història ens pertany, tots som fills d'aquell passat, i amb *La Maternitat d'Elna* els alumnes ho entenen. Aleshores saben el que és un exili ... i sovint no els hi queda tan lluny com es pensaven

IES F. Ribalta (Solsona) Conferència Maternitat d'Elna

Quan imparteixo la conferència de la Maternitat d'Elna a alumnes de diferents IES de casa nostra, al començament percebo algunes indiferències, actituds desmenjades, somnolència, passotisme...

La majoria han vingut pensant que s'han saltat una classe, escoltaran el *rotllet* d'Història, i poca cosa més.

Però a mesura que el relat avança, queden atrapats dins les seves pròpies emocions. Els agafo amb la guàrdia baixada i les seves reaccions senzillament no les controlen. Ells són els primers sorpresos en veure com s'han d'empassar una glopada de llàgrimes...no ho havien previst.

La resposta no sempre és immediata, s'ha de pair la informació i els sentiments barrejats.

Però tot surt als pocs dies a través del correu electrònic, i aleshores t'adones que explicar la nostra història és una inversió de futur

les seves respostes (I)(correus electrònics)

...no puc entendre com no ens havien explicat abans el drama d'Argelers...

(Ivan, IES Vidreres)

...m'ha fet plorar el seu relat perquè m'he vist jo mateixa, allà a la sorra i els polls...i com una dona, l'Elisabeth Eidenbenz, em treia d'aquell infern. Ha de ser impressionant que et rescatin d'allà dins i poder continuar vivint amb dignitat...

(Vanesa, IES Solsona)

...a mi no m'agrada la Història, jo sóc de Tecnologia, però avui he entès que vostè no només explicava Història, sinó que també era una part del nostre passat...

(Quim, IES Peguera de Manresa)

...he tardat uns quants dies en enviar-li el mail perquè volia pair tot el que ens havia dit. M'ha fet pensar en tot el que tenim ara i amb el que no tenien aquells nens...

(Sandra IES Bellpuig)

les seves respostes (II)_(correus electrònics)

...el que més m'ha impressionat és el fet que la senyora Elisabeth Eidenbenz ho feia tot sense demanar res a canvi. Això avui ja no passa...

(David, IES Manuel de Pedrolo ,Tàrrrega)

...el meu correu és perquè vull que sàpiga que el seu missatge ha arribat. Passaré la veu d'aquesta història, com vostè ha demanat...

(Marçal, IES Figueres)

...el meu avi va estar a Argelers, ho he sabut quan he arribat avui a casa i encara em rondava pel cap la seva història. Li he preguntat a l'avi per les seves batalletes i m'ha dit que ell va ser un dels desgraciats que va anar a parar a Argelers. S'ha posat a plorar quan li he explicat el que vostè ens havia relatat, tot el que va passar.

M'ha fet molta pena, i per primera vegada he entès que les seves batalletes són importants. El meu avi m'ha dit que li doni les gràcies...

(Maria, IES Sant Just Desvern)

els professors opinen (I)

Molts professionals de la docència van veure ràpidament els valors pedagògics que hi havia entre línies amb aquesta història, i de manera espontània van organitzar xerrades en els seus IES pels alumnes.

Aquestes són algunes de les seves conclusions:

...ha passat tot un curs i encara recorden la xerrada, i quan fem Guerra Civil aleshores entenen molt millor el temari...

(Anna, Escola Pia Mataró)

...jo vaig viure una reacció no prevista i decebedora quan vaig fer llegir als alumnes El nen del pijama a ratlles. Les conclusions finals eren que el gènere humà no tenia solució i que es podia repetir l'horror de l'holocaust perquè portàvem a dins el mal.

Em van deixar descol·locada i desmoralitzada...però aleshores vaig pensar en el llibre de la Maternitat d'Elna.

El van llegir i la reflexió va ser diferent. Era un cant a la vida i aquesta vegada la conclusió final va ser que en les guerres surt el pitjor i el millor del gènere humà: l'holocaust i com a contrapunt, petites històries anònimes com la de la Maternitat d'Elna.

A mi va servir-me per fer entendre als meus alumnes que mai s'ha de tirar la tovallola.

Amb la Maternitat d'Elna vaig poder donar una visió d'esperança...

(Carme, IES La Garriga)

els professors opinen (II)

...jo no havia vist mai un silenci tan intens en una xerrada...

(Pitu, IES Parets del Vallès))

...s'ha de potenciar tot el que sigui memòria vivencial perquè entra molt més endins...

(Ramon IES La Garriga)

...després de les mentides que es van creure d'en Marco sobre els camps nazis, va costar molt que tornessin a tenir en compte la memòria oral. Amb la Maternitat d'Elna, on hi ha noms, fotografies, un lloc per anar i veure-ho...han tornat a agafar confiança amb els relats vivencials.

I això és molt important doncs és una eina molt valuosa perquè la Història entri en el món sempre difícil dels adolescents...

(Anna, Escola Sagrat Cor, Barcelona)

els professors opinen (III)

...a mi m'ha servit perquè els alumnes s'apropin a la generació dels avis, sovint molt distanciades entre si. Entendre que els avis van viure el drama d'Argelers, i que això ho explica una persona de fora del seu àmbit, li dona un valor diferent...

(Enriqueta IES Vidreres)

...he vist alumnes plorant i quan un adolescent plora de sentiment, et deixa sense paraules...

(Roser IES Solsona)

...després de fer llegir el llibre la Maternitat d'Elna als meus alumnes, he pogut preguntar mirant a la cara: i tu, per qui donaries la vida?

algunes respostes evidencien que són molt més madurs del que creia....

(Alicia, Escola Ginebró Llinàs)

...fer llegir la Maternitat d'Elna als alumnes, és una inversió de futur en tots els aspectes...

(Joan, IES Mataró)

3.- Context històric

context històric de la Maternitat d'Elna: l'exili republicà de 1939

Per a saber-ne l'origen de tot, cal analitzar **les causes i les conseqüències**.

La guerra civil va ser l'origen i causa d'una desfeta que ha marcat la vida dels nostres progenitors, i per tant, també la nostra.

La seva conseqüència va ser l'exili, mai suficientment explicat per culpa d'una dictadura de 40 anys i una transició sovint massa tèbia

l'exili republicà

Entre el 27 de gener i el 12 de febrer del 1939 entren a França 470.000 persones, segons l'informe Lavalère. Moltes d'elles van sortir pels diferents passos fronterers catalans, sobretot els de Portbou, la Jonquera, el coll d'Ares, Puigcerdà i altres de menys coneguts, com ara el coll de Banyuls, Maçanet de Cabrenys, Rocabrana, etc. Les autoritats franceses van deixar passar la gent gran, les dones i les criatures la nit del 27 al 28 de gener. Tres dies després van fer passar els ferits i, una mica més tard, la resta dels fugitius. Els soldats republicans van ser autoritzats a passar la tarda del 5 de febrer. Ho van fer formats en files i desarmats.

La majoria van anar a raure als camps de concentració instal·lats pel govern francès a les zones frontereres del Rosselló, el Vallespir i la Cerdanya.

El camp d'Argelers

qui marxa a l'exili?

Avi, tia petita, germans tots, a les vostres mans poso avui el tresor de la meva vida. La Remei i l'Albert no tindran, a partir d'ara, ningú més que vosaltres. Ja sé que és molt. Ja sé que allà on siguin també hi haurà el vostre escalf i la vostra acollença. Aquesta certitud m'ajuda a fer menys dolorosa la separació. Estimeu-los. Vosaltres sou tots bons i teniu bon cor. Ells també ho són i el seu cor bateja amb el vostre. Feu-ne de tots un, i la vida, avui massa amarga, ens serà aleshores un xic més planera. L'Albert es troba en plena formació. Cuida'l avi! Que la meva absència no es faci notar gaire. Feu-me'n un home. Us ho demano amb devoció de creient. Amb tota la passió d'una ànima feta trossos.

Vostre, ben vostre,
Josep.

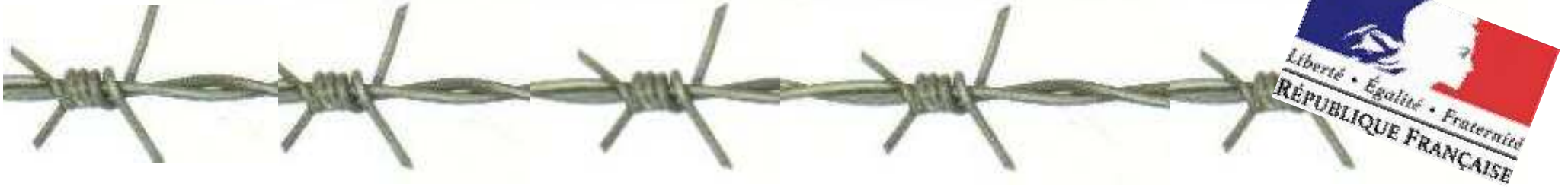
els camps de concentració francesos (I)

I entren a França, un país que tot i haver estat avisat pels seus diplomàtics de la arribada de refugiats no s'esperava una allau tan gran i no els va rebre precisament amb els braços oberts. El govern del president Deladier no va estar a l'altura de les circumstàncies. Aquest fet va ser una de les primeres decepcions dels republicans: arribaven al país de la “Fraternité, Egalité i Liberté” i se'ls tancava en camps de concentració. Per a gairebé tots els que entraven, els camins confluien als camps: terrenys que el govern francès havia establert a les platges d'Argelers i en altres indrets del Pirineus Orientals, així com també a la regió de l'Arieja (El Vernet), l'Aude (Bram, Montoliu) i l'Erau (Agde)

els camps de concentració francesos (II)

La Catalunya Nord és la primera etapa de l'exili per als gairebé 450.000 refugiats. Cap estructura d'acollida havia estat prevista fins aleshores. Es produí un immobilisme, justificat pel Ministre de l'Interior, durant el debat sobre els refugiats republicans, davant l'Assemblea Nacional francesa del 14 de març del 1939 que tingué conseqüències desastroses per als que havien de ser internats en els camps.

Els camps de concentració més importants corresponents a l'àrea de influència de la Maternitat d'Elna, són: Argelers de la Marena, Sant Cebrià, El Barcarès, i Ribesaltes.

Altres camps de concentració provisionals, foren: La Guingueta d'Ix, La Tor de Querol, Montlluís, Els Banys d'Arles, Arles de Tec, Prats de Molló, El Voló, Osseja, St. Llorenç de Cerdans

a Argelers no hi havia aigua potable, l'aigua de les bombes era salada

els camps de concentració francesos (III)

les barraques es feien de qualsevol cosa damunt la sorra.
Tot valia per aixoplugar-se del fred i de la pluja

Allà s'amuntegaran de mala manera milers i milers de republicans, homes, dones i infants. Sense recer per protegir-se durant els primers dies, en un hivern dur i amb condicions inhumanes iniciaran una nova experiència vital que per a alguns serà el camí previ a Mathausen. El fred era molt intens, i la pluja continuada va fer que moltes persones no sobrevisquessin. Ferits, homes vells, nens...van ser les primeres víctimes.

L'exili va ser un daltabaix per al país, sotmès, a sobre, a una dictadura cruel que va durar una quarantena d'anys i que va fer tot el possible i l'impossible per anihilar la identitat i la cultura catalanes.

els nens de l'exili

En aquell context, els infants eren els més desvalguts, i les dones embarassades tenien moltes dificultats per portar els fills al món i aconseguir que sobrevisquessin en aquelles condicions. L'Hospital de Sant Lluís de Perpinyà estava saturat i les autoritats franceses atenien els ferits i malalts abans que les parteres.

Aquestes eren conduïdes als estables de remunta de Les Hares, al costat de l'estació de Perpinyà. Allà, sense cap garantia sanitària, enmig dels fems i la palla, naixien els nadons. Tot seguit, mare i fill eren tornats al camp de concentració corresponent sense establir cap protocol de post part que assegurés la supervivència del nounat. En aquella realitat, l'índex de mortaldat infantil superava el 95%, xifra encara més escruixidora si tenim en compte com morien aquests nadons.

nen de 3 anys recollit per Elisabeth Eidenbenz del camp d'Argelers l'any 1940

la Maternitat d'Elna: la resposta a aquell drama (I)

Mercè Domènech, una supervivent d'Argelers embarassada en aquella època, recorda “aquella mare no tenia llet i el nen plorava dia i nit de gana. Quan es rendia de tant plorar s'adormia i ella l'escalfava amb el seu cos. Les mantes que tenien estaven encara xopes de la pluja d'aquells dies tant dolents de febrer. Quan feia sol, l'enterrava a l'arena fins deixar-li només el caparró. La sorra li feia de manta. Al cap d'uns dies, el nadó va morir de fred i gana. Aleshores vaig jurar-me a mi mateixa que el meu fill no podia néixer en aquell infern.

”Després d'unes setmanes, al barracot d'infermeria del camp, vaig trobar l'Elisabeth Eidenbenz, o més ben dit, ella va trobar-me a mi. Va proposar-me parir en una maternitat que ella regentava, situada a Elna, a la Catalunya Nord, dins la comarca del Rosselló.

”El dia que va néixer el meu fill a la sala de parts de la Maternitat, no vaig poder reprimir les llàgrimes. Tothom es pensava que plorava d'emoció, però només jo sabia que plorava pel nen enterrat a la sorra d'Argelers.”

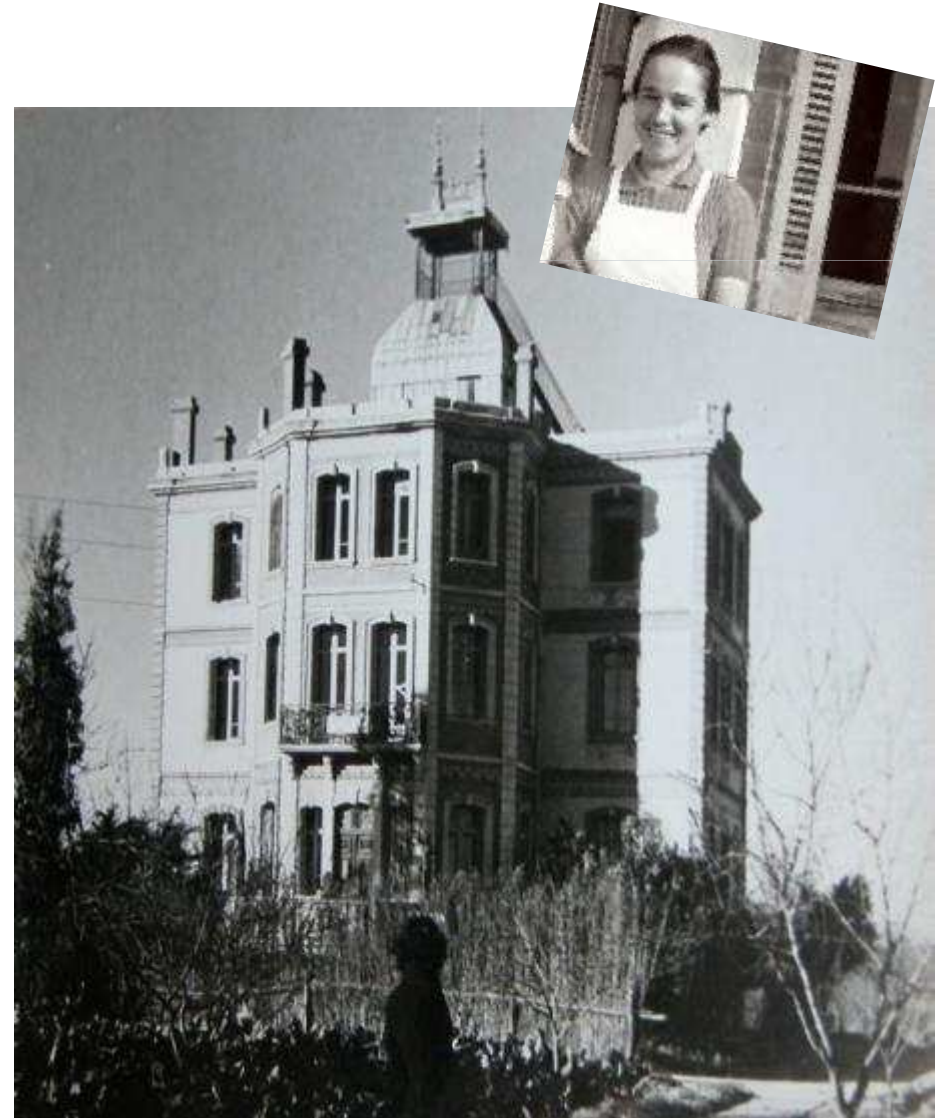
una dona i el seu nadó tapats amb una manta a la platja d'Argelers

la Maternitat d'Elna: la resposta a aquell drama (II)

Així comença la història de la Maternitat d'Elna, l'altra cara de la moneda de l'exili. En una banda la mort i la desesperació i, a l'altra, la vida i l'esperança. La Maternitat d'Elna era l'oasi de l'exili.

Seguint els testimonis orals de l'època, trobem la figura d'una dona, Elisabeth Eidenbenz, activista d'una associació d'ajuda humanitària suïssa que va fundar i organitzar una maternitat a Elna, un municipi de la Catalunya Nord, veí de Perpinyà, molt a prop dels camps d'Argelers i Sant Cebrià.

Ella, que ja tenia un historial de voluntariat durant la guerra civil espanyola, coneixia de prop els precedents del drama dels exiliats. Com ells, va passar a França immersa en l'èxode de l'any 1939 i va ser espectadora de primera fila de la improvisació governamental francesa, a mig camí entre la ineficàcia i el cinisme polític, que tant va perjudicar els exiliats catalans.

La Maternitat d'Elna l'any 1939/ Elisabeth Eidenbenz

la Maternitat d'Elna: la resposta a aquell drama (III)

Argelers

les dones de la Maternitat d'Elna van fer possible que la seva lluita esdevingués una victòria. Veient aquestes fotografies t'adones que aquell petit espai a Elna va ser un cant a la vida i a l'esperança

Maternitat d'Elna

la Maternitat d'Elna: la resposta a aquell drama (IV)

Per compensar la passivitat de l'Estat francès envers els refugiats, l'Elisabeth va impulsar des de la seva Associació d'Ajuda Suïssa als Nens Víctimes de la Guerra, la creació d'una maternitat on assistir les dones embarassades internades als camps de concentració francesos.

Per la seva condició de dona i sensibilitzada pel patiment de les seves congèneres, creia que les exiliades mereixien parir amb dignitat i que, sobretot, calia garantir la supervivència dels nounats.

la Maternitat d'Elna: la resposta a aquell drama (V)

Elisabeth Eidenbenz

L'esclat de la segona guerra mundial va alterar els plans de l'Associació d'Ajuda als Nens Víctimes de la Guerra, que va desplaçar la majoria dels seus voluntaris més al nord.

Un reduït nombre d'infermeres van restar al sud de França amb l'Elisabeth com a responsable de la materialització de la idea. Així doncs, va començar a arranjant la casa d'Elna.

Era un palauet rural del segle XIX situat a la vora de la carretera de Perpinyà. Semblava deshabitat, però estava prou ben conservat. Aïllat enmig de camps de conreu, es trobava just a l'entrada del terme municipal d'Elna. Al capdamunt de la teulada tenia una cúpula de vidre que li donava un aire romàntic, i els grans finestrals oberts a les parets permetien suposar unes estances ben ventilades i plenes de llum. Envoltat d'arbres fruiters, la seva orientació a migdia, amb el Canigó ben visible com a teló de fons, li ofería un marc paisatgístic immillorable.

Con recorda la mateixa Elisabeth: "...era una casa preciosa, amb la seva cúpula de vidre (...) era perfecta per a la maternitat que jo havia pensat. Havia de ser aquella casa, n'estava convençuda..."

la Maternitat d'Elna: la resposta a aquell drama (VI)

Però, vist de més a prop, el castell d'en Bardou (de la família del fundador de la fàbrica de paper de fumar), que era com en deien aleshores, es trobava en força mal estat. Les seves tres plantes s'havien esfondrat i la teulada, esbotzada, deixava passar la pluja fins al primer pis. Tot i això, la casa estava ben situada, atesa la proximitat dels camps de d'Argelers i de Sant Cebrià.

L'Elisabeth va consultar a Zuric sobre si hi havia prou recursos econòmics per rehabilitar la casa. La Central de l'Associació d'Ajuda Suïssa als Nens va aconseguir 30.000 francs suïssos, quantitat aleshores més que considerable, i ràpidament s'iniciaren els treballs per reparar la teulada i habilitar les tres plantes.

Paral·lelament, també va establir acords amb els responsables dels camps a fi d'instal·lar-hi uns barracot on allotjar les futures mares unes setmanes abans d'ingressar en la Maternitat. En aquests barracots s'intentava compensar la carència alimentària de les dones amb aliments provinents directament de Suïssa, i mitjançant personal de l'Associació es portava un control mèdic i sanitari de les darreres setmanes de gestació.

les embarassades i els nens perduts dels camps, eren recollits per a portar-los a l'edifici d'Elna.

Allà naixien els nounats i els nens més grans es refeien

el dia a dia de la Maternitat d'Elna (I)

les guerres quedaven a l'altra banda de les seves parets. Dins era una bombolla de felicitat

El 7 de desembre del 1939 naixia en Josep Molina, el primer dels 597 infants nascuts a la Maternitat d'Elna.

Les mares ingressaven quatre setmanes abans del part i tornaven al camp quatre setmanes després. A vegades, si hi havia places buides, les estades s'allargaven, sobretot a l'hivern.

També s'aixoplugaven a la Maternitat d'Elna nens més grans, que eren els fills de les dones embarassades que estaven amb elles als camps. Durant el part i la recuperació de la mare, aquests infants es refeien físicament dels estralls soferts.

El funcionament intern de la Maternitat d'Elna era senzill. Les mateixes mares segons el seu estat físic, s'encarregaven de les feines domèstiques de la casa i, per a les tasques sanitàries, hi havia tres infermeres voluntàries de nacionalitat suïssa, amb preparació pedagògica i sanitària, una llevadora externa i un metge eventual per a casos d'urgència.

el dia a dia de la Maternitat d'Elna (II)

La logística i el manteniment de la Maternitat d'Elna, els asseguraven el subministrament setmanal de queviures i material, portat des de Suïssa amb camions de l'organització, que aprofitava els corredors sanitaris oberts per la Creu Roja Internacional durant la segona guerra mundial.

L'Elisabeth supervisava des de les gestions més complicades, com el fràgil equilibri que garantia la col·laboració dels gendarmes dels camps, fins a l'elaboració dels menús per a les mares amb el criteri dietètic adequat per a cada cas, el control del personal, les tasques administratives del registre civil o, fins i tot, els viatges de mitjanit amb la seva atrotinada camioneta, Rocinante, per a recollir la llevadora quan calia assistir a temps un part inesperat.

Tot era important per a l'Elisabeth, i tot passava per les seves mans.

el dia a dia de la Maternitat d'Elna (III)

a la Maternitat d'Elna es feien els Reis
i els Pastorets

els nadons prenen el sol

el dia a dia de la Maternitat d'Elna (IV)

una illa de pau enmig d'un món d'entreguerres

el final de la Maternitat d'Elna

A finals de l'any 1941 l'Associació Suïssa d'ajuda als nens que patrocinava la Maternitat d'Elna, veient les limitacions dels seus recursos financers, va acceptar l'oferiment de la Creu Roja Suïssa per fusionar-se dins aquest organisme.

Essent una branca de la Creu Roja Suïssa podien beneficiar-se de la seva projecció internacional i la seva estructura més sòlida, avantatges a tenir en compte en el context de la II Guerra Mundial.

El nou acord va entrar en vigor el gener del 1942. Els voluntaris de l'antiga associació, entre ells també l'Elisabeth, els preceptes de neutralitat, i exempció de pensament polític i religiós, en totes les accions d'ajuda humanitària, tal i com està establert en els estatuts de la Creu Roja Internacional.

A partir d'aquell moment, la Maternitat Suïssa d'Elna passaria a denominar-se: Maternitat de la Creu Roja Suïssa.

Però, a efectes pràctics, la Maternitat, amb l'Elisabeth al capdavant va resistir fins a la Pasqua del 1944, quan els alemanys clausuraren el servei.

Per aquelles dates començava el declivi del somni nazi però ningú no sabia encara que el Fhürer tenia els dies comptats.

4.- Elisabeth Eidenbenz

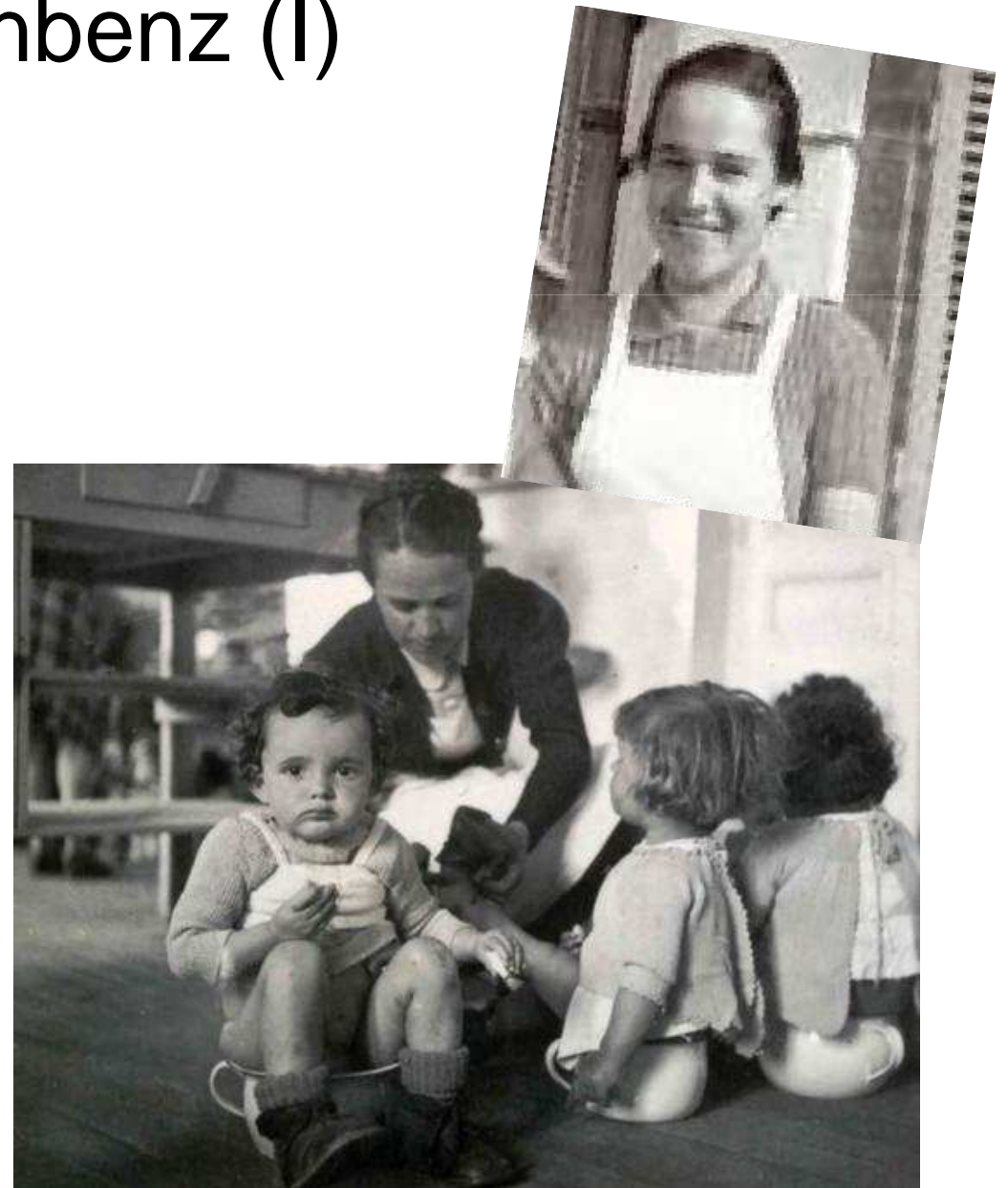

qui és Elisabeth Eidenbenz (I)

Nascuda a Zuric l'any 1913, filla d'un pastor protestant, va cursar els estudis de magisteri al seminari de Zuric. Aquesta jove mestra va formar part dels moviments socials suïssos relacionats amb el Servei Social Internacional (SCI). Quan tenia 24 anys va ser una voluntària activa del SCI Ayuda Suïza a los Niños de la Guerra Civil Espanyola, i sota la direcció de Rodolfo Olgiati, aleshores secretari general del SCI, va formar part del cos de voluntaris suïssos desplaçats a Espanya l'any 1937 per portar a terme tasques d'ajuda humanitària.

Juntament amb els seus companys de l'Associació, va organitzar uns menjadors socials per a nens a València i a Madrid, i un servei d'evacuació infantil entre totes dues ciutats.

Elisabeth Eidenbenz l'any 1939 a Elna

qui és Elisabeth Eidenbenz(II)

Elisabeth Eidenbenz, la tercera per l'esquerra asseguda, envoltada de membres de l'Associació d'Ajuda Suïssa

El 1939 es va veure immersa dins l'onada d'exiliats catalans que fugien cap a França. Enmig de l'èxode i les misèries dels camps de refugiats d'Argelers i Sant Cebrià va fundar la Maternitat Suïssa d'Elna, un petit municipi del Rosselló, a escassos quilòmetres de Perpinyà. La seva finalitat era ajudar les dones embarassades, la major part exiliades catalanes, procedents dels camps de concentració francesos.

Com a directora de la Maternitat d'Elna, primerament sota la tutela de l'Associació d'Ajuda Suïssa als Nens Víctimes de la Guerra i, a partir del 1942, de la Creu Roja Suïssa, va fer funcionar aquest servei impecablement i ininterrompuda des del desembre de 1939 fins a l'abril de 1944, data en què va ser clausurada pels alemanys.

Al llarg d'aquests quatre anys i mig, van néixer a la Maternitat d'Elna 597 nadons, dels quals més de 400 eren fills d'exiliades catalanes i espanyoles.

qui és Elisabeth Eidenbenz (III)

Setanta anys separen aquestes dues fotografies. Les protagonistes són les mateixes, l'Elisabeth i Maria Garcia de Mèxic, una mare d'Elna que va quedar-se a la Maternitat d'Elna per fer tasques d'infermeria. Malgrat els anys i la distància conserven la seva amistat.

Ara totes dues tenen 95 anys, i recorden la Maternitat d'Elna com l'etapa més important de les seves vides.

Elisabeth Eidenbenz contra l'oblit de les dones

grup de dones a la Maternitat d'Elna

les dones dins la Història, sempre oblidades

I dins el silenci dels vençuts, encara queden els més silenciats: les dones.

La Maternitat d'Elna és una història de dones, que ha quedat atrapada dins l'oblit per doble causa: per ser del bàndol dels vençuts i per la seva condició de gènere.

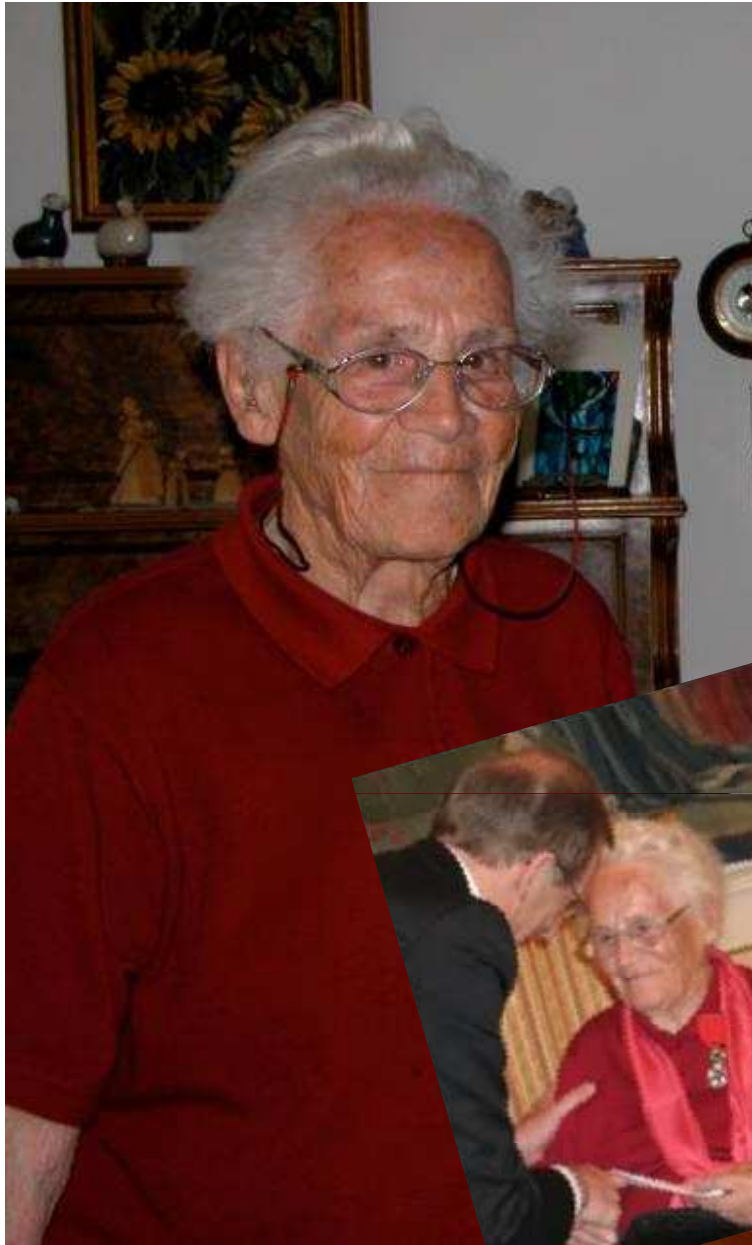
Però aquestes dones, amb Elisabeth Eidenbenz al capdavant, van deixar l'èpica de banda per lluitar en el dia a dia, amb la quotidianitat dels fets més simples, però van demostrar que la dona és el pilar de la nostra societat. Elles van treballar amb la llavor del futur: els nadons. Van salvar-ne 597.

Elisabeth Eidenbenz amb unes infermeres de la Maternitat d'Elna

Elisabeth Eidenbenz en l'actualitat (I)

El 1946, un cop acabada la guerra, es va establir a Viena com a responsable d'uns menjadors per a nens mantinguts per l'Església Evangèlica Suïssa.

L'any 1975 es va retirar a Rekawinkel (Àustria). D'aleshores ençà ha publicat escrits i reculls de la seva activitat com a voluntària, entre els quals destaca el llibre *Bandera tricolor i creu suïssa*, on explica les seves vivències de la guerra d'Espanya i de la Maternitat d'Elna.

El novembre del 1980 va ser condecorada amb la medalla dels Justos de Nacions per l'Estat d'Israel en reconeixement de la seva ajuda als jueus durant la Segona Guerra Mundial i nombroses condecoracions, entre elles la Medalla d'Honor de la Legió Francesa .

Elisabeth Eidenbenz en l'actualitat (II)

L'any 2006, el govern de la Generalitat de Catalunya li concedeix la Creu de Sant Jordi. Ella però, com a bona heroïna, en defuig dels homenatges.

Les seves paraules són: *el meu homenatge ja està fet. L'han fet els 597 nadons que han crescut, que han sobreviscut, que s'han fet persones i a la vegada han creat les seves pròpies famílies. I això vol dir que la cadena de la vida no s'ha trencat. Per a mi, aquest és el meu millor homenatge*

El Conseller Saura portant-li la Creu de Sant Jordi a casa seva

Els seus “nens” catalans tenen avui entre 70 i 74 anys, la majoria són vius i tots tenen un vincle d'unió amb l'Elisabeth. Com diu un d'aquests “nens”, en Sergi Barba,: “...*a la Maternitat d'Elna la meva mare va donar-me la vida i l'Elisabeth la confiança en el gènere humà*”.

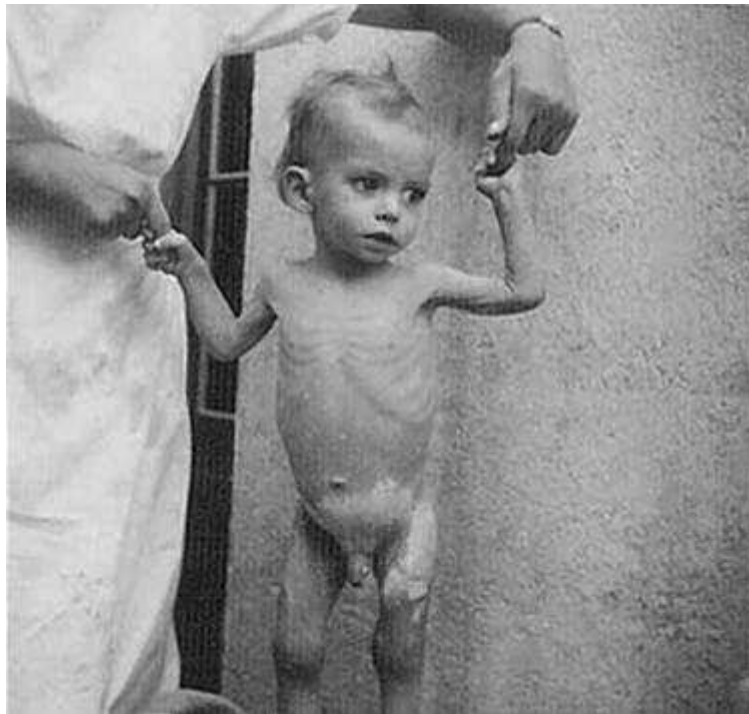
5.-Proposta pedagògica i didàctica

la Maternitat d'Elna: uns valors pedagògics permanents

Amb aquesta història aprenem uns valors que, dissortadament, continuen essent necessaris:

- 1.- **la solidaritat.** Eidenbenz es solidaritzava amb el patiment de les altres dones
- 2.- **la generositat.** Ho donava tot a canvi de res
- 3.- **el treball en equip.** Entre totes ho farem tot
- 4.- **el pacifisme.** Plantava cara als conflictes bèl·lics amb noves vides en un món d'entreguerres.

nen republicà espanyol del camp de refugiats d'Argelers (1939)

nen africà del camp de refugiats de Jonhanesburg (2009)

Aplicació didàctica

El llibre de la Maternitat d'Elna, orienta amb aquesta guia una visió didàctica de l'exili, el qual contraposa la Maternitat d'Elna a fi de contrastar els valors de totes dues realitats.

Aquest exercici de reflexió i posterior execució de treballs de camp i recerca està enfocat als alumnes de secundària i Batxillerat per tal que s'apropin a aquells durs anys de postguerra i exili i s'hi interessin més a fons. Amb aquesta finalitat, es posa a l'abast dels centres un conjunt d'activitats didàctiques que poden ser útils al professorat per treballar l'exili de 1939 i el fet puntual i excepcional de la Maternitat d'Elna dins i fora de l'aula.

Als curriculars d'educació secundària obligatòria i batxillerat hi ha una part de contingut que té relació, directa o indirecta, amb l'exili de 1939 i la Maternitat d'Elna. Aquest contingut es troba especialment a les àrees de Ciències Socials i Llengua i Literatura de l'ESO, i a les matèries d'Història, Llengua i Literatura (comunes); i Literatura Catalana i Espanyola (de modalitat) del Batxillerat.

Amb la nova política del Departament d'Ensenyament amb la transversalitat de disciplines, la lectura del llibre *La Maternitat d'Elna* pot encaixar perfectament en els continguts de les mateixes.

elements didàctics: La Maternitat d'Elna

Davant d'aquest fenomen social, reaccions tant d'alumnes com de professors, i donat que de facto ja molts IES de casa nostra estan programant el temari de la Guerra Civil i Exili incorporant la història de la Maternitat d'Elna com a contrapunt, he preparat una proposta formal que inclou diferents aspectes, els quals es poden assumir total o parcialment, en un programa pedagògic de continguts pel curs vinent.

- a) **Llibre assaig històric**, La Maternitat d'Elna (versió butxaca) per a lectura recomanada als alumnes de 3º, 4º d'ESO i 1º, 2º de Batxillerat, vàlid per les disciplines de Socials, Literatura, Història, Participació per la Ciutadania, etc.
- b) **Conferència autora del llibre** (Assumpta Montellà) i col·loqui posterior amb preguntes, qüestions ja preparades prèviament derivades de la lectura del llibre.
- c) **Sortida fins a Elne** (Catalunya Nord) per conèixer la Maternitat d'Elna, aprofitant el viatge per incloure altres indrets significatius de l'exili (MUME Museu de l'exili de la Jonquera, Cotlliure i la tomba de Machado, Memorial del camp de concentració de Ribesaltes (Catalunya Nord), etc.
- d) **Matinal de teatre**, amb l'obra La Maternitat d'Elna, de la companyia Projecte Galilei que ha preparat una versió per alumnes d'IES en una sala permanent pel curs vinent.
- e) **Matinal de cinema** en sales comercials de la pel·lícula de Mediapro, Les mares d'Elna, basada en els fets reals de la Maternitat d'Elna, a partir d'abril del 2010

matèria: Història/Socials/Maternitat d'Elna

Material proposat:

- llibre *La Maternitat d'Elna*
Assumpta Montellà
- dossier resum *Els darrers dies de la Catalunya Republicana*
Antoni Rovira i Virgili
- dossier resum *Els vençuts*
Xavier Benguerel

A partir de fragments del llibre “*Els darrers dies de la Catalunya Republicana, Memòries sobre l’èxode català*” es pot treballar i ressaltar amb els alumnes aquesta excepcional narració de l’angoixa, la desfeta i l’èxode dels catalans, escrita per Rovira i Virgili des de la seva doble condició, o doble consciència, de polític i historiador, a les quals s’anteposa, encara, la de l’home abocat a la diàspora. El testimoni del polític, és d’entrada, d’una vàlua remarcable, ja que en aquells moments era diputat i Vicepresident del Parlament de Catalunya (i en passarà a ser, en l’exili, el President), de manera que, mitjançant les seves paraules, podem viure des de dintre el desmantellament de les institucions i l’evacuació apressada i caòtica dels representants del poder republicà, que com ell, restaren a Barcelona fins el darrer moment.

També es pot treballar el llibre de “*Els Vençuts*” de Xavier Benguerel, per la seva visió punyent del camp d’Argelers.

Ambdós resums, juntament amb la lectura del llibre *La Maternitat d'Elna*, es pot reunir prou informació per a fer un rerefons històric sobre la guerra i l’exili republicà del 1939.

fitxes didàctiques:

Història/Socials/Maternitat d'Elna

a) La fi de la Generalitat Republicana i la Presidència de la Generalitat a l'exili. Fer-ne una síntesi.

b) Amb els resums de les obres de Rovira i Virgili i Benguerel, on l'acció és anterior a la fundació de la Maternitat d'Elna, es posa de manifest la necessitat d'aquesta maternitat, que compensa una bona part el patiment de les dones i nens. Fer-ne una reflexió.

c) Recollir testimonis i elements gràfics (fotografies, cartes, etc) d'exiliats i evidenciar les deficiències per analitzar-les segons el context socio-històric francès (inici IIGM, desbordament, manca de previsió, prioritat de la seguretat nacional, etc.)

d) Cercar en hemeroteques franceses de l'època el tractament de la notícia de l'entrada dels exiliats a França. Fer una valoració de la premsa hostil.

e) Situar en un mapa els diferents passos de frontera dels exiliats i els camins de distribució vers els grans camps d'Argelers, St. Cebrià, el Barcarés i Ribesaltes, tots dins l'àrea d'influència de la Maternitat d'Elna.

Matèria:

Literatura Catalana/ Maternitat d'Elna

Material proposat:

- llibre *La Maternitat d'Elna*
Assumpta Montellà
- dossier resum *Literatura de l'exili*
Josep Ramoneda

En la matèria de la Literatura Catalana es pot trobar una relació amb el tema de la Maternitat d'Elna si acotem el rerefons històric dins l'exili republicà.

La literatura d'exili és abundant en la producció dels nostres poetes i escriptors, que pot situar-nos en aquella realitat on es movien els protagonistes de la Maternitat d'Elna.

A més, hi ha un element significatiu dins l'exili dels nostres intel·lectuals que pot comparar-se amb la Maternitat d'Elna .

Ens estem referint al refugi del castell de Roissy-en-Brie. Allà, a l'igual que en la Maternitat d'Elna, va ser un oasi enmig d'un món d'entreguerres. Per tant, les comparacions són possibles.

Què fou Roissy-en-Brie?

Era una residència situada en un poble a vint-i-cinc kilòmetres de París, que pertanyia als Auberges de la Jenunesse, i que per iniciativa d'un comitè francès en que figurava Picasso, s'habilità per acollir vint intel·lectuals castellans i vint intel·lectuals catalans. Hi arribaren els primers dies d'abril. En aquest indret de la plana de Brie, trobaren un veritable paradís, un oasi en la intempèrie de l'Europa de 1939. Envoltada d'un parc d'aire versallesc, fou possible una concreció dels destins individuals de forta repercussió literària. Els encontres entre Armand Obiols, Mercè Rodoreda, Agustí Bartra, Anna Murià i Pere Calders, entre d'altres, esdevingué una producció literari d'exili de molta qualitat.

fitxes didàctiques:

Literatura Catalana/Maternitat d'Elna

a) fer una recerca sobre els intel·lectuals que s'aixoplugaren a Roússy-en-Brie durant l'exili.

b) Establir un paral·lelisme entre l'oasi de la Maternitat d'Elna i l'oasi de Roússy-en-Brie.

c) Ambdós casos cercar paràgrafs en que el momentani benestar no amagava una dramàtica realitat de fons

d) Fer una lectura d'un text concret d'aquesta etapa, com podria ser Les cartes de Mercè Rodoreda a Anna Murià.

e) Comparar lectures de diferents autors i espais geogràfics de l'exili: França, Mèxic, Xile, etc.

matèria:

Llengua / Maternitat d'Elna

Material proposat

- llibre *la Maternitat d'Elna*

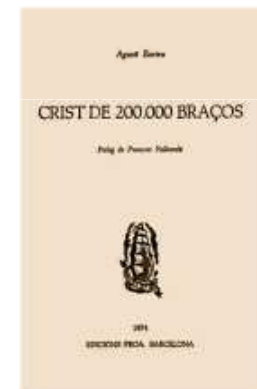
Assumpta Montellà

- dossier resum *El bibliobús de la Llibertat*

Miquel Joseph Mayol

- dossier resum *Crist de 200.000 braços*

Agustí Bartra

Agustí Bartra passa sis mesos en camps de concentració i l'amarga prova de la intempèrie i de la reclusió que hagués de suportar per la seva condició de refugiats republicans, va deixar una petja indeleble en el seu esperit d'escriptor i poeta, de tal manera que l'experiència viscuda entre fil ferrades esdevé una força fecunda. La seva obra *Crist de 200.000 braços* condensa estèticament els records i les impressions diverses d'aquell lapse de vida.

La realitat que Bartra escriu, contrasta amb el dia a dia de la Maternitat d'Elna. Els camps francesos de Bartra són la foscor, i la Maternitat d'Elna, la claror. Ambdós dins un espai geogràfic i temporal comú.

La lectura del *Bibliobús de la Llibertat* és útil per saber el recorregut que fan els intel·lectuals dins l'exili, i quins són els que poden eludir els camps de concentració francesos.

fitxes didàctiques:

Llengua / Maternitat d'Elna

a) Llegir fragments dels dos dossiers entre diferents autors per veure semblances, diferències i analitzar les.

b) Treballar la temàtica del desarrelament reflectir en la lectura del llibre i en els resums

c) Comparar les dues realitats geogràfiques, Argelers i la Maternitat d'Elna. Establir paràmetres de vocabulari per reconèixer un espai i l'altre

d) Cercar informació sobre el Bibliobús i explicar la funció que tenia durant la Guerra Civil i després a l'Exili. Fer una reflexió sobre la cultura en temps de guerra

matèria:

Música / Maternitat d'Elna

Material proposat:

- CD Casals, una batuta per la pau
Mateu Prats. Mercè Llimona. Marc Prats.
Marc Duran. Maria Lluïsa Ruhí
Òrbita; [Vilassar de Dalt]. 2000. Durada 36
minuts
- CD Corrandes d'exili
Lluís Llach/Joan Oliver (Pere Quart)
- CD Corrandes d'exili
Ovidi Montllor/Joan Oliver (Pere Quart)

La música, les cançons...formen part de la història de l'exili, com les estrofes sarcàstiques que es cantaven en els camps de concentració sobre Franco i Negrín.

També la història personal de Pau Casals és cabdal per relacionar la música amb l'exili. El seu retir a Prada de Conflent, la relació directa amb la Maternitat. La reivindicació permanent fins a la seva mort de Catalunya com a nació amb trets diferencials lingüístics i culturals.

A la Maternitat d'Elna, la mateixa Elisabeth Eidenbenz, com a bona europea era una melòmana, practicava la musico teràpia per aixecar la moral de les dones després de la desfeta de la guerra, moltes d'elles, vídues, soles... La música va ser molt important a la Maternitat d'Elna

fitxes didàctiques:

Música/Maternitat d'Elna

a) Cercar en arxius de la Corporació Catalana d'Audiovisuals cançons de l'exili.

b) Treballar la carta manuscrita d'en Pau Casals on esmenta la Maternitat d'Elna (inclosa dins el llibre la Maternitat d'Elna)

c) Analitzar el sentiment patriòtic en les lletres de les cançons de l'exili

d) Cercar fragments del llibre La Maternitat d'Elna on la música és un element de cohesió social i recuperació anímica

e) Comparar les dues versions musicades de Corrandes d'Exili de Joan Oliver (Pere Quart) de Lluís Llach i Ovidi Montllor

7.- Proposta activitats transversals

activitats transversals / Maternitat d'Elna

Material proposat:

- llibre *La Maternitat d'Elna*

Assumpta Montellà

- llibre *Les rutes de l'exili*

Marc Ripol

Per una visió més global de l'exili i la Maternitat d'Elna, es poden fer **grups de 4-5 alumnes**, tant a dins com a fora de l'aula, treballant sobre noms propis, i després organitzar debats i altres activitats en comú.

Tot seguit suggerim alguns noms:

Clementina Arderiu, Avel·lí Artís Giner, Agusti Bartra, Xavier Benguerel, Pere Calders, Josep Carner, Pau Casals,, Lluís Companys, **Elisabeth Eidenbenz**, Josep Irla, Antonio Machado, Anna Murià, Joan Oliver (Pere Quart), Mercè Rodoreda, Joan Sales, Josep Tarradellas, Josep Trueta,

Aquests personatges a l'exili van intentar refer la seva vida, i adaptar-se als canvis familiars i professionals, socials, culturals i polítics que comportava la nova situació. Alhora van intentar mantenir viva la cultura catalana, i sobretot la seva llengua. Per això organitzaven certàmens literaris, creaven mitjans de comunicació amb revistes i butlletins i fundaven els casals catalans arreu del món.

fitxes didàctiques(I): transversals/Maternitat d'Elna

a) Escenificació de textos d'exili. Monòlegs i/representacions teatrals

b) Lectura de textos de testimonis de la Maternitat d'Elna i veure les diferències.

c) Projecció d'un vídeo, pel·lícula o reportatge sobre l'exili i/o la Maternitat d'Elna

d) Cercar informació sobre l'origen de l'Associació d'Ajuda Suïssa als Nens Víctimes de la Guerra i situar-la en el context de la Maternitat d'Elna.

e) Elaboració de gràfics sobre el nombre de persones exiliades l'any 1939 i els nens censats a la Maternitat d'Elna

f) Elaboració d'un mapa dels camps de concentració al Rosselló francès l'any 1939. Situar-los geogràficament en relació a la ubicació de l'edifici de la Maternitat d'Elna

fitxes didàctiques(II): transversals/Maternitat d'Elna

g) Preparar itinerari històric i geogràfic per una sortida per camins de l'exili (dossiers, mapes, continguts etc.)

itinerari 1º : Agullana - La Vajol - Coll de Manrella - Les Illes/La Maternitat d'Elna
tema: exili de les autoritats republicanes + Maternitat d'Elna

itinerari 2º: La Vajol - Coll de Lli - Les Illes - Ceret + Maternitat d'Elna
tema: exili de les autoritats republicanes + evacuació Museu del Prado + Maternitat d'Elna

itinerari 3º: La Jonquera Museu de l'Exili – Elna – Argelers - cementiri dels espanyols - Ribesaltes - Cotlliure
tema: exili del poble + camps de concentració francesos + Machado + Maternitat d'Elna

itinerari 4º: Elna + la Catedral + Maternitat d'Elna
tema: història medieval d'Elna i contemporània amb la Catedral i la Maternitat com a eixos centrals

visitar la Maternitat d'Elna

La Maternitat d'Elna amb el Canigó nevat al fons (2009)

l'edifici de la Maternitat d'Elna, ara de titularitat municipal, es pot visitar mitjançant cites concertades. El projecte és convertir-lo en un centre d'estudis històrics i d'acolliment per a dones maltractades. Es pot visitar en la seva totalitat i recrear-se en les habitacions i la petita sala de parts. **La lectura del llibre *La Maternitat d'Elna*, us ajudarà a reviure aquells moments.**

matinals de teatre i cinema

Concertar matinals de teatre amb la Companyia Projecte Galilei, que establirà un decorat permanent en una de les sales polivalents del Museu d'Història de Catalunya.

Les matinals es representaran dins el 2º i 3º trimestre del curs 2009-2010

Concertar matinals de cinema en sales de Barcelona i capitals de comarques. L'estrena en cartelleres catalanes es preveu per l'abril del 2010

8.- Fonts documentals, videogràfics i bibliografia

Fonts documentals i arxius (I)

Per a l'estudi de l'exili és bàsic poder consultar els arxius dels països d'acolliment. En el cas de França, que és la gran receptora d'exiliats, podem dividir els arxius en dos grups:

1. Els arxius departamentals: censos d'exiliats, informes de policia, publicacions d'exiliats, condicions de vida, allotjament i treball dels exiliats, etc.
2. Els arxius nacionals i ministerials, que són els més interessants a l'hora d'estudiar l'evolució dels exiliats i, sobretot, dels grups polítics, el govern de la Generalitat a l'exili, els comitès d'ajuda JARE i SERE, etc.

Altres fonts o inventaris bàsics són l'Inventari de la II Guerra Mundial, l'Inventari de l'Ocupació Alemanya i el Fons de Moscou, tots tres dipositats al CHAN (Centre d'Histoire des Archives Nationales).

fonts documentals i arxius(II)

Els arxius espanyols que contenen més documentació en relació a l'exili republicà són:

1. Archivo General de la Administración (AGA), a Alcalà de Henares
2. Arxiu del Ministerio de Asuntos de Exteriores (AMAE)
3. Arxius militars (Àvila, Guadalajara, Segòvia, Madrid i Villaviciosa de Odón)
4. Arxius de la policia
5. Fundación Pablo Iglesias
6. Archivo General de la Guerra Civil Española, més conegut com l'Arxiu de Salamanca.

Entre els arxius catalans, per treballar l'exili, cal destacar-ne:

1. El CEHI (Centre d'Estudis Històrics Internacionals), dedicat bàsicament a publicacions de l'exili i el seu món editorial i literari.
2. L'Arxiu Nacional de Catalunya, que no té un fons determinat sobre l'exili, però té importants donacions de fons privats, com els del PSUC, o personals, i sobretot la donació de la fundació Sabino Arana (Archivo del Partido Nacionalista Vasco) dels papers de la Generalitat a l'exili.
3. Arxiu Fundació Pi i Sunyer, amb un ric fons documental.
4. Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià. dipositat a Poblet

fons videogràfic la Maternitat d'Elna

El Llegat de la Maternitat d'Elna 60'

Productora ENUNAI/TV3

El fenomen social de la Maternitat d'Elna a dia d'avui

La Maternité d'Elne 60'

Productora Taxi Brous/France

Un film del realitzador francès Frederic Goldbronn que recull els testimonis de mares i fills de la Maternitat d'Elna en ocasió de l'homenatge retut l'any 2002 a Elisabeth Eidenbenz.

Entrevista amb Elisabeth Eidenbenz 15'

Productora: TV·/Conselleria Relacions Institucionals.

una entrevista amb la protagonista, Elisabeth Eidenbenz, que després de 70 anys repassa els fets de la Maternitat d'Elna

bibliografia (I)

ARTÍS GENER, Avel·lí: *La diàspora republicana*. Ed. Euros. Barcelona, 1976.

ARTÍS GENER, Avel·lí: *Els vençuts*. Ed.62-Ed.Orbis. Barcelona, 1984

BARTRA, Agustí: *Crist de 200.000 braços*. Ed. Proa. Barcelona, 1982

BENET, JOSEP: *Exili i mort del President Companys*. Ed. Empúries. Barcelona, 1990.

BENQUEREL, Xavier: *Memòries (1905-1940)*. Ed. Alfaguara. Barcelona, 1971.

CORREDOR, Josep M^a: *Converses amb Pau Casals (Records i opinions d'un music)*. Ed. Selecta. Barcelona, 1967.

D.A.: *L'exili Català del 1936-1939. Un balanç*. Coordinat per Enric Pujol. Cercle d'Estudis Històrics i Socials. Girona, 2003.

DREYFUS-ARMAND, Geneviève: *L'exil des républicains espagnols en France. De la guerre civile à la mort de Franco*. Ed. Albin Michel. Paris, 1999.

MONTELLÀ I CARLOS, Assumpta. *La Maternitat d'Elna, Bressol dels exiliats*. Ed. Ara Llibres. Barcelona. 2005

MURIÀ, Anna: *Crònica de la vida d'Agustí Bartra*. Ed. Pòrtic. Barcelona, 1990.

PÀMIES, Teresa: *Quan érem refugiats*. Ed. Dopesa. Barcelona, 1975.

PI I SUNYER, Carles: *Memòries del primer exili*. Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autonòmics i Locals. Barcelona, 2000.

PI I SUNYER, Carles: *Vuit escrits d'exili (1939-1941)*. Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autonòmics i Locals. Barcelona, 1992.

POU I PAGÈS, Josep: *Memòries de l'exili*. Ed. Afers. Catarroja, 2002.

ROIG, Montserrat: *Els catalans als camps nazis*. Ed. 62. Barcelona, 2001.

bibliografia (II)

ROVIRA I VIRGILI, Antoni: *Els darrers dies de la Catalunya Republicana. Memòries sobre l'èxode català*. Ed. Curial. Barcelona, 1976.

ROVIRA I VIRGILI, Antoni: *Cartes de l'exili*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2001.

TASIS, Rafael: *Morts a l'exili, vivents en la història*. Patronat de Cultura Popular Catalana. Ginebra, 1962.

URZÁIZ, Francisco: "St. Cyprien" dins *Cuadernos Republicanos*. N° 12 Madrid, 1992. pp. 41-45.

VILANOVA, Francesc: *Als dos costats de la frontera. Relacions polítiques entre l'exili i interior a la postguerra, 1939-1948*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 2001.

VILLAROYA I FONT, Joan: *1939. Derrota i exili*. Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura. Barcelona, 2000.

VILLEGAS, Jean Claude: *Plages d'exil. Les camps de réfugiés espagnols en France 1939*. Ed. Centre Universitaire de Nanterre et Hispanistique XX. Université de Bourgogne, 1989.

VIVES I CLAVÉ, Pere: *Cartes del dels camps de concentració*. Ed. 62. Barcelona, 1975.